

veliki orkester, žal pa je odpadla napovedana izvedba *Sonate za violino in orgle* Josipa Slavenskega.

Publika je naša dela, z nekaj izjemami, sprejela nadpovprečno dobro — v primerjavi z zelo hladnim sprejemom nekaterih renomiranih del in skladateljev (Maderna — *Koncert za oboo in orkester*, Stravinski — *Canticum sacrum* in tako dalje). O varšavski publikii velja povedati, da je že visoko specializirana za tovrstno glasbo, saj sprejema zelo kritično pa tudi z velikim navdušenjem najsodobnejše stvaritve, kakor tudi dobre izvedbe klasičnih del. Največje zanimanje je vedno za koncerte, kjer so na programu morebitne senzacije ali pa avantgardna dela. Velika dvorana ni mogla vedno sprejeti vseh poslušalcev, ki so do zadnjega kotička izpolnili vse prostore in neutrudno stali po več ur. To, kar smo razvajeni Jugoslovani pogrešali pri ogledu mesta in trgovin, smo lahko v polni meri našli v koncertni dvorani, za kar so nam poljski umetniki lahko za zgled, ki ga najbrž nikoli ne bomo dosegli.

Ivo Petrić

POLEMIKA

COTSETLAS = KOSEZI?

V »Sodobnosti« (XI, 1965, str. 1038—1041) je postavil dr. Janez Stanonik v članku »Še o kosezih« vprašanje, ali niso naši *kosezi*, v katerih gledamo zgodovinarji in jezikoslovci povsem izjemen, le slovenskemu razvoju svojski družbeni sloj, nemara na kak način v zvezi s srednjeveškim angleškim družbenim slojem, ki nosi staroangleško ime »cotsetlas« (v edn. *cotsetla*). Pri tem se je skliceval posebej na dejstvo, da je zapisano to ime v latinskih virih po uveljavljanju normanskega gospostva na Angleškem v oblikah, ki se približujejo imenu kosezov (*coscefs*, *coscez*, *cozets*, *cozez*, *cottarii*, v srednjeveški francoščini enkrat tudi *cosel*). Ker gre po njegovi sodbi tudi za imeni »z v bistvu isto vsebino«, se mu »zdi skrajno neverjetna« morebitna zavrnitev, »da gre tu za čisto slučajno podobnost, ki pa nima nobene filološke osnove«. Vendar ob koncu »rešitev tega vprašanja seveda prepušča strokovnjakom za slovensko jezikoslovje«.

V ta del diskusije se seveda ne nameravam spuščati, čeprav že *Ramovševa* izvajanja v Historični gramatiki slovenskega jezika (II. Konzonantizem, 1924, 191—209 o glasovni skupini -tl- in 210—211 o glasovni skupini -st-) gotovo ne podpirajo Stanonikovih domnev. Ob dejstvu, ki je Stanoniku znano seveda mnogo bolje kakor meni, da sta oba dela sestavljenega imena »cotsetla« v angleščini živa še danes (*cot* — hiša, koča; *settle* — prebivati, naseliti se), bi pač tudi premišljal, ali gre pri v latinščini zapisanih oblikah res za »mlajši jezikovni razvoj« ali pa morda samo za različno substituiranje anglosaških glasov pri različnih latinskih pisarjih, medtem ko je »cott-arius« seveda povsem ustrezna latinska izposojenka, ker latinščina izraža s končnico to, za kar potrebuje staroangleščina drugi del sestavljenke, prav tako kakor nam v slovenščini zadostuje »koč(a)-ar« in ne rečemo »prebivavec kočec«. Ko se izogibam temu delu razpravljanja, pa moram hkrati poudariti, da ob Stanonikovi tezi

ni mogoče prepustiti vsega jezikoslovju, marveč je treba pregledati tudi trdnost njenih zgodovinskih podlag. Kakor sem se v Zgodovinskem časopisu (XVI, 1962, 188—191) omejil pri jezikoslovni problematiki izvora imena kosez in z njim zvezanih izrazov le na poročilo o razpravljanju jezikoslovcev v zadnjem desetletju, svoje opombe in vprašanja pa sem dostavljal le s historične strani, mislim napraviti tudi tu.

Najprej je treba povedati tudi bravcem — kar je avtor gotovo pri obravnavanem anglosaškem imenu takoj videl, a ni pomislil, da tega ne vedo vsi — da »cotsetlas« v stari angleščini po vsebinski strani ne vsebujejo nikake vsebinske skrivalnice; to je bila tedaj živa beseda, ki pomeni »prebivavci koč«, kočarji. S tem se ujema tudi njihov položaj, ker imajo 5 akrov (20.254,35 kvadratnih metrov ali približno 2 hektarja) zemlje, to je eno šestino najpogostejše velikosti angleškega grunta (virgate). Ime torej glede na različno stopnjo svobode v fevdalni družbi ne pove ničesar in ni družbena, ampak izrazito ekonomska opredelitev te skupine vaškega prebivavstva. Tako omejena »kočarija« je bila mnogo premajhna, da bi mogla sama preživljati svojega posestnika in njegovo družino. Po preračunavanjih o donosnosti in gospodarskem računu kmečkih posestev na Angleškem do XIII. stoletja je omogočala vsaj zelo skromno preživljanje s poljedelskimi dohodki šele najmanj trikrat večja zemljiška posest (pol virgate — prim. E. A. Kosminskij, Issledovanija po agrarnoj istorii Anglii XIII veka, 1947, 288—300 in tam navedeno literaturo). Kakor naši kajzarji so si morali tudi angleški cotsetlas služiti kruh še drugače, bodisi z dninarstvom na drugih kmečkih posestvih, bodisi z neagrarno zaposlitvijo, o kateri pričajo tudi številni njihovi priimki (gl. Kosminskij, n. d., 287 sl.). Tako že po njihovem gospodarstvu ne moremo imenovati cotsetlas kar »posebno vrsto svobodnih kmetov«, če razumemo pod kmeti ljudi, ki se preživljajo vsaj *pred*sem s poljedelstvom, marveč le skupino polagrarnega vaškega prebivavstva — kar so bili tudi naši kajzarji. Ker sužnji (pridvorni hlapci in dekle) niso bili sestavni del vaše skupnosti, so bili cotsetlas že po svojem gospodarskem položaju v anglosaški in zgodnji normanski dobi najnižja skupina vaškega prebivavstva na Angleškem (gl. F. M. Stenton, Anglo-Saxon England, 2. izd., 1947, 466; Kosminskij, n. d., 301, 364—383; E. Lipson, The Economic History of England, I. The Middle Ages, 10. izd., 1949, 46—49).

Dr. Stanonik se je žal oprl pri svoji skici razvoja na angleški vasi na nekoliko staro delo McLeana Andrewsa, medtem ko so začeni z raziskovanji Vinogradova od konca prejšnjega stoletja ta vprašanja doživela pomemben napredek. Vendar dopolnjevanje splošne podobe za naše vprašanje ni potrebno. Omejil se bom le na stvari, ki so zvezane s »kočarji« in pomembne za razumevanje njihovega mesta med vaščani.

Danes nihče več ne vzdržuje domneve, da bi bilo ime »genēātas« le skupno ime za gebūras in cotsetlas. Res pa izraz ni imel vselej iste vsebine: konec VII. stoletja v zakonu kralja Ine (688—726), ki je bil v uporabi še v dobi Alfreda (871—899), je pomenil lahko tudi še visokega kraljevskega služabnika (čl. 19), v zakonih kralja Edgarda v X. stoletju podložnega kmeta sploh (čl. II 1.1 in IV 1.1), v traktatu Rectitudines singularum personarum pa gre pri genēātih očitno za poseben sloj vaškega prebivavstva, pri katerem je bila osebna svoboda še toliko izrazita, da so bili prosti zaničevane redne tedenske tlake in so opravljali za zemljiškega gospoda le tiste opravke, ki za osebno

svobodnega človeka niso bili sramotni (čl. 2; Stenton, n. d., 466). Recitudines, ki jih danes datirajo večinoma v začetek XI. stoletja, pa so hkrati najstarejši vir, ki priča o ostalih dveh skupinah vaškega prebivavstva (obe listini, ki ju omenja Stanonik za gebūre k letu 900 in za cotsetlas k letu 956 — v tej so omenjeni tudi le genēātas in gebūras — datirajo danes prav tako večinoma šele v sredo XI. stoletja; gl. A. J. Robertson, Anglo-saxon Charters, 1939, 204 do 207, 451, 454—455). Prav značaj dolžnih služnosti ostro razlikuje genēāte kot družbeni sloj od gebūrov in cotsetlov. Položaj obeh teh dveh skupin je Stanonik očrtal v glavnem pravilno po podatkih tega traktata (3. in 4. čl.: Stenton 466—473): dopolniti bi bilo treba le to, da so gebūras imeli živino in so zato opravljali tlako s konji, cotsetlas pa živine niso imeli in so bili zato dolžni le ročno tlako; pač pa je bila cotsetlova tlaka izredno velika — ustrezno velika tlaka za celo kmetijo bi znašala normalno 6 dni na teden, v avgustu pa celo vsakodnevno delo treh ali ponekod kar šestih delavcev z ene kmetije). Gebūras in cotsetlas so opravljali izrazito podložniško tlako in že razlika med njimi in genēāti kaže, da njihova »svoboda« ni bila več polna, marveč le neka podložniška stopnja svobode, ki jih je razlikovala od servov (pridvornih hlapcev).

Cotsetlas nosijo med temi tremi skupinami po vsem (in tudi po svojem izvoru — nastajali so iz mlajših sinov podložnih kmetov, ki jim je gospod dodeljeval majhne dele zemljišča, da jih je zadržal na posestvu kot delovno silo) izrazite poteze najmlajše skupine vaškega prebivavstva. Značilen je tudi njihov poznejši razvoj: po popisu v Domesday Book (1086) jih je bilo le okrog 2,5 % kmečkega vaškega prebivavstva; ko pa so do XIII. stoletja izginili servi (pridvorni hlapci), se je delež cotsetlov med podložnim prebivavstvom povečal na okrog 30 %; delno so bili svobodni in delno nesvobodni, vendar pa se oboji po dolžnosti do zemljiškega gospoda skoraj niso razlikovali (Kosminskij, n. d., 254—288, 300—306, 309—388). Očitno so kot širok sloj nastali šele prav kot delovna sila, ki je na gospostvu zamenjala delo prejšnjih pridvornih hlapcev.

Če vzporedimo s temi potezami poglobitve značilnosti kosezov, se pokaže povsem jasno, da *po*krivata oba izraza *popolnoma različno gospodarsko in družbeno vsebino*: Ime kosezi ima *družbeno* vsebino in ni v nikakršni zvezi z velikostjo koseščine. Kosezi so bili poglobitveni del *vladajočega sloja* v staro-karantanski družbi. Najkasneje od konca VIII. stoletja je nastopal zbor kosezov ob izbiranju in ustoličevanju karantanskega kneza kot predstavnik karantanskega »političnega ljudstva«. Daleč v srednji vek so bili kosezi povezani z najvišjimi nosilci oblasti (s koroškim vojvodom oziroma z mejnimi grofi) tudi na druge načine (v sodstvu in po nekaterih svojih dolžnostih). Kosezi niso bili naseljeni na zemljiškem gospostvu, marveč je imela njihova zemljiška posest značaj aloda, s katerim je lastnik prosto razpolagal — edina omejitev pri tem je bila pravica ožjega sorodstva do prvenstvenega nakupa, če je posest prodal. Vendar so bile koseške pravice zvezane z osebnim položajem in ne z zemljiščem. V XII. stoletju so navedeni kosezi kot priče v nekaj listinah v najvišji skupini nižjega plemstva (med ministeriali), do okrog 1300 je bil njihov družbeni ugled večji kakor ugled vitezov, še v XIV. stoletju pa je izviral iz njihovih vrst znaten del višjega sloja meščanov v Celovcu, ki je bil pogosto po ženitvah povezan z viteštvom. Potemtakem ni čudno, da so tudi Nemci prištevali koseze k privilegiranemu družbenemu sloju in jih imenovali »Edlinger«, čeprav jim

niso priznavali pravega plemstva (*nobilitas*). Pač pa preseneča koseški gospodarski položaj. Večinoma so bili navadni kmetje s posestjo enega grunta; to velja na primer tudi prav za one koseze, ki so v XII. stoletju nastopali tako visoko v družbeni hierarhiji listinskih prič. Podlaga njihovega izjemnega položaja torej ni *gospodarsko-družbeno*, razredno razslojevanje, marveč so izredno jasen primer starejšega stanovskega razslojevanja: posebne dolžnosti (vojaške naloge) so dajale kosezom tudi posebne pravice (odločilni položaj v stari plemenski skupščini). Vse to je brez dvoma *predfrankovskega izpora* in starejše od frankovskih družbenih vplivov na družbene spremembe pri nas. Ob tem je komaj še treba omeniti, da kosezi vse do konca (tudi ko so bili v zadnjih stoletjih srednjega veka postopno vključeni v zemljiško gospostvo) niso nikdar opravljali poniževalne redne tedenske tlake in da so pomenili tudi poslej prav do svojega končnega razkroja v XVI. stoletju v družbenem pogledu *najpojši vrh* vaškega prebivavstva.

Pri različnih imenih *cotsetlov* gre torej vendarle samo za igro grafičnih substitucij, ki nam ne more prav nič pomagati pri razreševanju niti nastanka koseškega družbenega sloja niti podlag njegovega imena.

Bogo Grafenauer

GLOSE IN KOMENTARJI

NENAVADNI PRIVILEGIJI

Razpis,¹ ki ga je pred nedavnim objavil upravni odbor sklada SRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti, osupi bralca z nekaj nenavadnimi novostmi. »Svobodne gledališke in druge umetniške skupine,« je rečeno v razpisu. »lahko zaprosijo podporo za izvedbo tistih domačih in tujih eksperimentalnih del, ki jih poklicne ustanove ne morejo vključiti v svoj redni program.« Določilo je kratko in pregledno in ne dopušča raznovrstnih interpretacij.

Posledice so na dlani: avtor nima po tem določilu nikakršnih realnih možnosti več, da se svobodno, po svoji lastni presoji odloči, komu bo zaupal svoje delo. Zakaj zdaj ga mora očitno najprej predložiti poklicni ustanovi, saj so šele tista domača dela, ki jih le-te ne programirajo, na voljo tudi svobodnim skupinam. In vendar ni nobenih dvomov, da je v dobršni meri prav od interpretacije njegove umetniške izpovedi odvisno, koliko in kako bo njegovo delo učinkovalo na publiko. Ni slučaj, da se avtorji tako pogosto vežejo prav na svobodne skupine, čeprav so materialno s tem prikrajšani; veže jih idejno sorodstvo, podobni teoretični pogledi, kar se vse kaže v stilni interpretaciji dela. Nasilni, njihovemu duhu tuji interpretacijski prijemi kajpak že v zasnovi nakazujejo kasnejše nesporazume.

Po drugi plati pa je prav tako nerazumljivo, da morajo svobodne skupine, če naj reflektirajo na dotacijo sklada, tako rekoč prositi stalne ustanove, kaj lahko vključijo v svoj program. V svoj repertoar uvrščajo te skupine nedvomno tista dela, ki njihovemu stilnemu konceptu, njihovi posebni idejni

¹ Delo. 25. oktobra 1965, stran 5.